

TOKAT AĞZI İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

 Ömer GÜVEN^a

 Sedanur Aybala ÜREKLİ^b

Öz

Türkiye Türkçesi ağız araştırmalarının yaklaşık yüz elli yıllık bir geçmişi bulunmaktadır. Bu yüz elli yıllık geçmişinde ağızlar ile ilgili çeşitli derleme, inceleme, sınıflandırma, karşılaştırma çalışmaları yapılmıştır. Yapılan bu çalışmalarda; ses bilgisi ve şekil bilgisi ile söz varlığının tespiti çalışmaları yoğunluk göstermektedir. Özellikle son yıllarda Türkiye Türkçesi ağızları ile ilgili bu çalışmaların giderek arttığı görülmektedir. Artan bu çalışmalara paralel olarak bu alanda bibliyografya çalışmalarına duyulan ihtiyaç da artmaktadır. Bu ihtiyaca karşılık olarak Türkiye Türkçesi ağızları üzerine yapılmış çeşitli bibliyografya çalışmaları alan yazında yer almaktadır. Aynı zamanda illerle ilgili yapılmış çalışmaları gösteren bibliyografya denemeleri de görülmektedir. Bu çalışmalarda iller üzerine yapılmış yayınlar hakkında bilgiler bulunmaktadır. Bu çalışma da bu kapsamda değerlendirilebilecek bir denemedir. Çalışmada Tokat ili ağızları üzerine yapılan çalışmalar tespit edilmeye çalışılmıştır. Belirlenen çalışmalar; Kitaplar, Tezler, Makaleler ve Bildiriler olmak üzere dört başlık altında incelenmiştir. İnceleme yapılırken yer yer çeşitli değerlendirilmelere de başvurulmuştur. Çalışma ile Tokat ili ağızları üzerine yapılan çalışmaların bir arada görülmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tokat ili ağızları, Bibliyografya, Ağız çalışmaları.

AN EVALUATION ON STUDIES RELATED TO TOKAT DIALECT

Abstract

Turkish dialect research has a history of approximately one hundred and fifty years. In this one hundred and fifty year history, various compilation, analysis, classification and comparison studies have been carried out regarding dialects. In these studies carried out; Studies on phonetics, morphology and vocabulary determination are intense. Especially in recent years, it has been observed that these studies on Türkiye Turkish dialects have increased gradually. In parallel with these increasing studies, the need for bibliography studies in this field has also been increasing. In response to this need, various bibliographic studies on Turkey Turkish dialects are included in the literature. At the same time, bibliography essays showing the studies carried out on the provinces are also seen. In these studies, there is information about publications made on provinces. This study is an attempt that can be evaluated in this context. In the study, studies on the dialects

^a Doç. Dr., Amasya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı, omer.guven@amasya.edu.tr

^b Yük. Lis. Öğr., Amasya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı, a.sedaurekli@gmail.com

Makale Geliş Tarihi: 04.03.2024, Makale Kabul Tarihi: 30.04.2024

of Tokat province were tried to be identified. The determined studies were examined under four headings: Books, Theses, Articles and Papers. While conducting the review, various evaluations were applied from place to place. The aim of the study is to bring together the studies on the dialects of Tokat province. Another aim of the study is to give ideas to those who will do research in the field.

Key words: Dialects of Tokat province, Bibliography, Dialect studies.

Giriş

Ağız çalışmaları ile Türkoloji çalışmaları yaklaşık olarak benzer zaman diliminde başlamıştır. Yaklaşık yüz elli yıldır Türkiye Türkçesi ağızları ile ilgili çeşitli araştırma ve inceleme yapılmış ve yapılmaya devam etmektedir. Ağız çalışmalarının ilk örneklerini genellikle yabancı araştırmacılar vermiştir. Tarihî değer taşıyan bu çalışmaların ardından yerli araştırmacılar önemli eserler ortaya koymaya başlamıştır. Bu alanda özellikle dikkat çeken ilk isim Ahmet Caferoğlu'dur. Caferoğlu Anadolu'yu karış karış gezmiş, ağızlarla ilgili dokuz ciltlik bir külliyat hazırlamıştır (Korkmaz, 1996). Daha sonra Zeynep Korkmaz alanla ilgili akademik değeri yüksek ilk çalışmaları yapmıştır. Bu isimlerin ardından, özellikle 1940'lı yıllardan itibaren, yerli araştırmacıların çalışmaları hız kazanmıştır. Yapılan bu çalışmalarla Türkiye Türkçesi ağızlarının sesbilimsel, biçimbilimsel, sözcükbilimsel ve sözdizimsel özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Ağız çalışmalarının giderek artmasıyla birlikte bibliyografya çalışmalarına duyulan ihtiyaç da artmaya başlamıştır. Türkiye Türkçesi ağızlarına dair yapılmış ilk bibliyografik çalışma Saadettin Buluç'un *Anadolu Ağızları Bibliyografyası* (1942) adlı makalesidir. Bu yayından sonra aynı kapsamda değerlendirilebilecek ikinci çalışma, Kayahan Erimer'in *Anadolu ve Rumeli Ağızları Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi* (1970) adlı yayınıdır. Makale olarak yayınlanan bu çalışmalardan sonra Tuncer Gülensoy, *Anadolu ve Rumeli Ağızları Bibliyografyası* (1981) adlı bibliyografik kitabını yayınlamıştır. Bu ilk denemelerden sonra Türkiye Türkçesi ağızları hakkında yapılmış en önemli bibliyografik çalışma, Tuncer Gülensoy ile Ercan Alkaya'nın yayınladıkları *Türkiye Türkçesi Ağızları Bibliyografyası* (2003) adlı eserdir. Diğer çalışmalara göre oldukça kapsamlı olan bu yayın, alandaki önemli bir boşluğu doldurmuştur. 2003 yılından yayınlanmış olan bu kitabın ikinci baskısı ise 2011 yılında gerçekleştirilmiştir. Bu tarihten sonra Türkiye Türkçesi ağızları ile ilgili pek çok çalışma yapılmıştır. Yapılan bu çalışmalar hakkında son yıllarda bibliyografya kategorisinde değerlendirilecek çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Metin Güler (2012), Serdar Bulut (2013), Yusuf Özsoy (2019), Enes Asıl (2021), Seher Erenbaş Pehlivan (2023a; 2023b) yayınladıkları makaleler ile Türkiye Türkçesi ağızları hakkında yapılmış çalışmalar hakkında bibliyografik bilgi vermişlerdir. Bunun yanında çeşitli il ağızları üzerinde yapılmış çalışmaları değerlendiren ve bilgi veren yayınlar da yapılmıştır. Bu yayınlarda kimi zaman açıklamalı kimi zaman açıklama olmadan ille ilgili yapılmış çalışmalar değerlendirilmiştir. Nevzat Özkan Kayseri ili ağızları (1996), Yavuz Kartallıoğlu Bolu ili ağızları (2008), Metin Demirci ve Mansur Güzel Kahramanmaraş ili ağızları (2016), Ercan Alkaya Gaziantep ili ağızları (2018), Kazım Çıracı Konya ili ağızları (2019), Celâl Görgeç Antalya ili ağızları (2023) hakkında yapılmış çalışmaları değerlendiren bibliyografik yayınlar yapmışlardır. Biz de bu amaçla Tokat ili ağızları ile ilgili yapılmış çalışmaların bir arada görülebilmesi için bu çalışmayı hazırladık.

Tokat İli Ağızları

Tokat ili ağızları Leylâ Karahan'ın hazırladığı *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması* adlı eserde Batı Grubu ağızları içinde yer alır. Tokat ağzı, Batı Grubu ağızları içinde VI. Grup içine dâhil edilmiştir. Bu grupta; Havza, Lâdik (Samsun), Amasya, Tokat, Sivas (Şarkışla ve Gemerek hariç), Şebinkarahisar, Alucra (Giresun), Mesudiye (Ordu), Malatya merkez, Hekiman, Arapkir ağızları yer alır (Karahan, 2011, s. 167).

Tokat ili ağızları üzerine genel bir çalışma yapmış olan Necati Demir (2006, s. 66-70) ise bu ağız bölgesini iki gruba ayırır:

I. Ağız Yöresi: Kelkit Irmağının güneyinde kalan bölge

II. Ağız Yöresi: Kelkit Irmağının kuzeyinde kalan yöreler

Tokat ili ağızları üzerine ilk çalışma Ahmet Caferoğlu tarafından yapılmıştır (1994). Ahmet Caferoğlu'ndan sonra Tokat ili ve ilçelerini konu edinen çeşitli kitaplar, tezler, makaleler ve bildirimler kaleme alınmıştır. Bu çalışmada Tokat ağzı ile ilgili yapılan çalışmalar; kitaplar, tezler makaleler ve bildirimler olmak üzere dört başlık hâlinde ele alınacaktır.

A. Kitaplar

1. Caferoğlu, A. (1994). *Sivas ve Tokat İlleri Ağızlarından Toplamalar*. (2. bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ahmet Caferoğlu Türkiye Türkçesi ağızları üzerine ilk çalışmaları başlatmış ve Anadolu'yu uçtan uca dolaşarak dokuz ciltlik bir metin külliyatı hazırlamıştır. Bu külliyatın içindeki eserlerden biri de Tokat ve Sivas illerini konu edinen *Sivas ve Tokat İlleri Ağızlarından Toplamalar* adlı çalışmadır. Tokat ili ağızları üzerine ilk çalışma olan eser, ön söz ve üç ana bölümden oluşmaktadır. *Ön Söz*'de malzemenin nasıl derlendiği açıklanmıştır. Burada Caferoğlu, Sivas Divriği ağzının eserdeki diğer ağızlara göre daha özel olduğundan bahsetmiştir. Ayrıca Karapapak, Terekeme ve Kars Terekeme ağızlarını da karakter olarak karşılaştırmış ve aralarındaki farklı yönler üzerinde durmuştur. İlerleyen sayfalarda yazar, derlenen vilayetlerdeki tüm yerleşim yerlerini tek tek listelemiş ve bu vilayetlerdeki Karapapak, Çerkes, Sıraç, Türkmen, Yörük gibi etnik grupları da açıklamıştır. Birinci bölümde *Sivas Vilayet Ağzı* özellikleri, ses bilgisi, ses uyumu; şiir, masal, mâni, türkü gibi örnekler içerisinde gösterilmiştir. Sivas ağzı maddesi altında çeşitli başlıklarla ağızlar detaylı olarak işlenmiştir. İkinci bölüm *Tokat Vilayet Ağzı*'dır. İlgili bölüm Tokat ağız özelliklerini gösteren mâni, şiir, türkü, masal gibi türleri içine almaktadır. Burada yazar Tokat ağzının belirgin özelliklerini tespit etmiş, çeşitli metinlere yer vermiştir. Eserin son bölümünü *Sözlük* kısmı oluşturmaktadır. Sözlükte kelimeler alfabetik olarak verilmiş ve madde başlarından sonra Siv. (Sivas), Tok. (Tokat), Ter. (Terekeme) gibi kısaltmalarla kelimenin derlendiği yer ve kökeni gösterilmiştir. Yazar, burada verdiği bazı kelimelerin nasıl kullanıldığını gösteren cümle örneklerine de yer vermiştir.

2. Demir, N. (2006). *Tokat İli ve Yöresi Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük)*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Tokat ağzı ile ilgili yapılan en kapsamlı çalışmadır. Eser; *Giriş, İnceleme, Metinler ve Sözlük* bölümlerinden oluşmaktadır. *Giriş* bölümünde Tokat ilinin tarihi hakkında detaylı bilgi verilmiştir. Danışmentliler, Selçuklular, Eretnalılar, Taceddinoğulları Beyliği, Osmanlı Devleti gibi dönemlerde

Tokat ilinde yaşamış tüm topluluklar detaylı olarak anlatılmıştır. Daha sonra Tokat'ın etnik yapısı ve coğrafi özellikleri ele alınmıştır. *Giriş* bölümünde son olarak Tokat ili ağızları hakkında genel bilgiler verilmiştir. Bu bölümde Tokat ili ağızları iki grupta incelenmiştir: I. Ağız Yöresi; Kelkit Irmağı'nın güneyinde kalan bölge, II. Ağız Yöresi; Kelkit Irmağı'nın kuzeyinde kalan yöreler. Yine bu bölümde yer yer haritalardan da yararlanılmıştır. Birinci bölüm olan *İnceleme* bölümünde, Tokat ilinden derlenmiş metinlere dayalı olarak hazırlanmış dil incelemesi bulunur. Bu bölüm de kendi içerisinde ses ve şekil bilgisi olarak ikiye ayrılmıştır. Ses bilgisi kısmında Tokat ve yöresi ağızlarındaki ünlüler ve ünsüzler incelenmiş, yörede görülen başlıca ses olayları ele alınmıştır. Şekil bilgisi bölümünde ise yöre ağızında tespit edilen isimler, zamirler, sıfatlar, zarflar, fiiller ve edatlar işlenmiştir. Eserin ikinci bölümünü, *Metinler* teşkil eder. Bu bölümde Tokat merkez, Almus, Artova, Başçıftlık, Erbaa, Niksar, Pazar, Reşadiye, Sulusaray, Turhal, Yeşilyurt, Zile olmak üzere toplam on iki derleme bölgesinden derlenmiş 113 metne yer verilmiştir. Metinler incelendiğinde; kız isteme, kına ve düğün törenleri, dokumacılık, tarihî olaylar, folklorik unsurlar olmak üzere konu çeşitliliğinin çok olduğu görülür. Metinlerin başında kaynak kişiler ile metinlerin konusuna dair bilgilere de yer verilmiştir. Eserin son bölümü ise *Sözlük* kısmıdır. *Sözlük* bölümünde yer alan kelimeler, metinlerde geçen standart dışı kullanımlar ile soruşturmalar yoluyla elde edilen söz varlığından oluşmaktadır. Çalışma ile Tokat ili ağızları genel olarak tespit edilmeye çalışılmıştır.

3. Güneş, N. (2007). *Tokat Yöresel Kelimeler Sözlüğü*. Niksar: Forum Ofset.

Sözlük şeklinde tasarlanan eserde, Tokat ağızlarında kullanılan standart dışı kelimeler yer almaktadır. Çalışma *Ön Söz* ile başlar. *Ön Söz* kısmında eserde uygulanan yöntemler hakkında bilgi verilir. Daha sonra *Tokat Ağızlarının Genel Özellikleri* başlığı altında kısa bir dil bilgisi bölümü bulunur. Bu bölüm, Necati Demir'in *Tokat İli ve Yöresi Ağızları* eserinden alınmıştır. Eserin ilerleyen bölümlerinde ikisi şiir, biri hikâye olmak üzere üç adet örnek metne yer verilmiştir. *Giriş* mahiyetindeki bu bölümlerden sonra eserin asıl bölümüne geçilir. Bu bölümde Tokat ili ağızlarında kullanılan söz varlığı yer alır. Transkripsiyon işaretlerinin kullanılmadığı sözlük bölümü ile Tokat ağızının söz varlığının kayıt altına alınmasına katkı verilmiştir.

B. Tezler

1. Arar, F. H. (2022). *Tokat Ağızı Söz Varlığından Hareketle Standart Türkçe Öğretiminde Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tez çalışması, *Giriş* kısmının dört bölümden oluşur. *Girişte*, yapılan çalışma hakkında çeşitli bilgiler verilmiş, çalışmanın problemi, amacı, önemi, sınırlılıkları ve yöntemi üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde Tokat ilinin tarihî gelişimi, ekonomik ve kültürel yapısı ve bugünkü durumu hakkında tanıtıcı bilgilere yer verilmiştir. İkinci bölümde ilk olarak Leylâ Karahan'ın yapmış olduğu ağız sınıflandırması açıklanmış, ardından Tokat ili ağızlarının genel özellikleri üzerinde durulmuş, özel olarak da Tokat ağızının bazı ses bilgisi unsurlarına değinilmiştir. Üçüncü bölüm çalışmanın asıl bölümüdür. Bu bölüm Tokat ili ağızlarında yer alan söz varlığını içeren *Sözlük* kısmıdır. Burada kaynak eser olarak Derleme Sözlüğü kullanılmıştır. Derleme Sözlüğü taranarak Tokat ili künyesiyle kayıtlı olan söz varlığı

belirlenmiş ve belirlenen söz varlığının dizinli sözlüğü oluşturulmuştur. Çalışmanın dördüncü ve son bölümünde ise *Söz Varlığı Bakımından Tokat Ağız ve Tokat Ağız Bakımından Fiiller* başlıkları altında bir sınıflandırma yapılmıştır. Burada yapılan sınıflandırmanın konusu Tokat ağzının söz varlığı (ziraat, hayvan ve eşya isimleri) ve Tokat ağzının fiilleri (isimden fiil yapma ekleri, fiilden isim yapma ekleri) şeklinde belirlenmiştir.

2. Bağdeş, D. (2023). *Tokat İli Zile İlçesi Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çalışma *Giriş, İnceleme, Metinler* ve *Sözlük* bölümlerinden oluşmaktadır. *Giriş* bölümünde ilk olarak Tokat ili hakkında, daha sonra Zile ilçesi hakkında tarihî bilgilere yer verilmiştir. Ardından yörenin etnik yapısı hakkında bilgi verilmiş ve yörede Türkmen, Karakalpak-Terekeme ve Çerkes olmak üzere üç ağız grubu tespit edilmiştir. Daha sonra çalışmanın *İnceleme* bölümüne geçilir. Bu bölümde tespit edilen dil malzemesi üzerinde ses bilgisi ve şekil bilgisi olmak üzere iki başlık altında inceleme yapılmıştır. *Metinler* bölümünde Zile ilçesine bağlı 24 köyden derlenmiş 36 metin yer almaktadır. *Sözlük* bölümünde ise derleme metinlerinde yer alan standart dışı kullanılan söz varlığı alfabetik olarak verilmiştir.

3. Oğul, H. (2021). *Turhal İlçesi ve Köyleri Ağız (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tez çalışması *Giriş, İnceleme, Metinler* ve *Sözlük* bölümlerinden oluşmaktadır. *Giriş* bölümünde Turhal ilçesinin tarihî, coğrafi, ekonomik ve idarî yapısı hakkında tanıtıcı bilgilere yer verilmiştir. Yine bu bölümde Turhal'ın iklimi, ulaşımı gibi konularda bilgi verilmiş, çeşitli haritalarla konu detaylandırılmıştır. Birinci bölümde ses bilgisi özelliklerine yer verilmiştir. Bu bölümde derleme metinlerinden alınan örnekler üzerinde yöre ağzının başlıca ses bilgisi özellikleri tespit edilmiş, konu ünlüler ve ünsüzler başlıkları altında incelenmiştir. İkinci bölümde ise şekil bilgisi unsurlarına yer verilmiştir. Burada konu; isimler, zamirler, sıfatlar, fiiller, edatlar, bağlaçlar, ünlemler başlıklarında ele alınmıştır. Çalışmanın *Metinler* bölümünde Turhal ilçesine bağlı köylerden derlenmiş 15 metnin transkripsiyonlu şekli verilmiştir. Metinlerin başında kaynak kişi, derleme yeri ve tarihi, metinde işlenen konu gibi çeşitli açıklayıcı bilgiler de bulunur. Çalışmada 35 atasözü, 20 dua, 30 beddua, 19 deyim, 18 mâniye de yer verilmiştir. Çalışmanın sonunda sözlük yer alır. *Sözlük* kısmında standart dışı kullanılan söz varlığı sözlüğe alınmıştır. *Sözlükte* madde başı yapılan kelime eğer metinde geçiyorsa metnin ve satırın numarası gösterilmiştir. Metinde geçmeyen söz varlığı için ise metin dışı derleme (MDD) kaydı düşülmüştür. Yine madde başı kelimelerden sonra ilgili kelimenin türü (isim, sıfat, zamir, zarf, edat, bağlaç, fiil) de verilmiştir.

4. Ünal, E. (2010). *Reşadiye ve Yöresi Ağızları /TOKAT/* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tez çalışmasında Reşadiye ve yöresinin ağızları ele alınmıştır. *Giriş* bölümünde Reşadiye ile ilgili tarihî ve coğrafi bilgilere yer verilerek ilçe genel olarak tanıtılmıştır. Daha sonra *Ağız Özellikleri* başlığı altında eserin ses ve şekil bilgisi bölümlerine yer verilmiştir. *Metinler* bölümünde Reşadiye ağzından derlenmiş 21 metin yer almaktadır. Eserin *Sözlük* bölümünde yöre ağzından derlenmiş metinlerde yer alan kelime ve deyimlerden oluşan söz varlığı bulunmaktadır. *Sözlük* bölümünde madde başlarından

sonra *s., f., i., e., z.* gibi kısaltmalarla kelimelerin türleri de gösterilmiştir. Çalışmanın sonuna ayrıca Reşadiye yöresi haritasının da konulmuş olması faydalı olmuştur.

C. Makaleler

1. Armağan, S. (2021). Tokat İli ve Yöresi Ağızlarında İkincil Uzun Ünlüler, (Yunus Emre-Mehmet Akif Armağan). *Türk Dili Araştırmaları*. 1, 181-200.

Türkoloji’de uzun yıllar incelenen ve üzerinde çeşitli çalışmalar yapılan konulardan biri ünlü uzunluklarıdır. Ana Türkçede varlığı çeşitli çalışmalarla (Tekin, 1975) belgelenen aslı uzun ünlüler standart Türkçede yerini normal süreli uzunluklara bırakmıştır. Bunun yanı sıra Türkiye Türkçesi ağızlarında yapılan çeşitli çalışmalarla aslı uzun ünlülerin kalıntılarının var olduğu ortaya konulmuştur (Korkmaz, 1995; Erdem, 2008). Aslı uzun ünlülerin yanında çeşitli fonetik sebeplerle meydana gelen ikincil uzun ünlüler ise ağızlarda oldukça yaygın kullanılmaktadır. Bu çalışma da bu kapsamda değerlendirilebilecek bir yayındır. Makalede Tokat ili ağızlarında kullanılan ikincil uzunluklar ele alınmıştır. Çalışmanın başlangıcında ilk olarak ünlü kavramı açıklanmış, ardından birincil uzun ünlüler ile ikincil uzun ünlüler hakkında alan yazında yer alan çalışmalara ve bu konuda uzmanların görüşlerine yer verilmiştir. Daha sonra çalışmanın asıl bölümü olan Tokat yöresi ağızlarındaki ikincil uzun ünlüler konusuna geçilmiştir. Burada konu; ünsüz düşmesi/erimesi ve hece kaynaşması, ünlü kalınlaşmaları, vurgu ve tonlama sonucu oluşan uzun ünlüler başlıkları altında örneklerle açıklanmıştır. Yapılan değerlendirmeler sonucunda Tokat yöresi ağızlarında ikincil uzun ünlülerin en çok ünsüz düşmesi/erimesi sonucu oluştuğu tespit edilmiştir. Bu ünsüzlerin de başında “ğ” ünsüzü gelmektedir.

2. Kuşdemir, A. (2020). Tokat ve Yöresi Ağızından Derleme Sözlüğü’ne Katkılar I. *The Journal of Turkic Language and Literature Surveys (TULLIS)*. 5/1, 39-55.

Makale, Derleme Sözlüğü’ne katkı mahiyetinde yapılmış bir yayındır. Çalışmanın girişinde ağız kavramı, ağız çalışmalarının tarihi, Derleme Sözlüğü, Tokat ili ve Tokat ili ağızları hakkında çeşitli bilgiler verilmiştir. *Giriş* bölümünün ardında çalışmanın asıl bölümüne geçilmiştir. Bu bölümde tespit edilen söz varlığı; *Derleme Sözlüğü’nde Bulunmayan Tokat Yöresine Ait Sözler* ve *Derleme Sözlüğü’nde Bulunup Verdiğimiz Anlamda Olmayan Sözler* olarak iki başlıkta incelenmiştir. Söz varlığı bu başlıkların altında; fiiller, sıfatlar, edatlar, zarflar ve deyimler şeklinde sınıflandırılarak ele alınmıştır. Açıklanan söz varlığından sonra örnek cümlelere de yer verilmiştir. Makalenin *Sonuç* bölümünde Derleme Sözlüğü’nde yer almayan 134 söz varlığının tespit edildiği ve bu çalışma ile Derleme Sözlüğü’ne katkı yapıldığı ifade edilmiştir.

3. Nakiboğlu, S. H. (2017). Amasya, Çorum, Tokat İlleri Ağızlarında Kullanılan Bir Seslenme Edatı: ‘HêRİ’, *TÜRÜK*. 5/10, 218-251.

Makalenin girişinde Amasya, Çorum ve Tokat şehirlerinin tarihî, fizikî ve etnik yapısı hakkında çeşitli bilgiler verilmiştir. Daha sonra *Değerlendirme* başlığı altında; Türkiye Türkçesi ağızları üzerine yapılan çalışmalara, bu alanla ilgili yapılmış çalışmaların yetersizliğine, Oğuz boylarının Anadolu’daki yerleşimlerine değinilerek Amasya, Çorum, Tokat illerinin bulunduğu ağız grupları hakkında çeşitli açıklamalar yapılmıştır. Ardından edat konusu hakkında bilgi verilmiş ve edat türlerine değinilmiştir.

Giriş mahiyetindeki bu bilgilerden sonra çalışmanın esas bölümüne geçilir. Bu bölümde yerleşim yerlerinin tarihsel süreçlerinden yola çıkılarak 'hêri' kelimesinin kökeni ve türü hakkında çeşitli bilgiler verilir. İlk olarak edat kabul edilen 'hêri' kelimesinin kökeni hakkında çıkarımlar yapılmış, daha sonra bu edatın Amasya, Çorum, Tokat yörelerindeki kullanımlarına dair örnekler sunulmuştur. Bu örneklerde edatın ilgili ağız bölgelerinde rica-istem, seslenme edatı-bağlaç, pekiştirme, soru işlevlerinde kullanıldığı tespit edilmiştir. Çalışmadan anlaşıldığı üzere 'hêri' edatı genel olarak cümlenin sonunda yer alır, cümlenin başında ve ortasında kullanımı ise oldukça sınırlıdır. Çalışma ile 'hêri' edatının kullanımı geniş bir örneklem ile detaylı olarak ele alınmıştır. Makalenin sonuna çalışmada yer alan standart dışı kullanımların oluşturduğu kelimelerin yer aldığı bir sözlükçe de eklenmiştir.

4. Özer, Ş. & Görmüş, B. (2021). Karayaka (Tokat/Erbaa) Ağzından Atasözleri ve Deyimler. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*. Volume 51, 45-58.

Çalışma, Tokat'ın Erbaa ilçesine bağlı Karayaka kasabasına ait olan ve yazılı kaynaklarda yer almayan atasözleri ve deyimlerin derlenmesiyle oluşmuştur. Makalenin *Giriş* bölümünde dil, atasözleri, atasözleri ile ilgili yapılan çalışmalar, Tokat ili hakkında çeşitli bilgiler verilmiş, ardından çalışmada uygulanan yöntemden ve bulgulardan bahsedilmiştir. İlgili kısımdan sonra çalışmanın esas bölümü olan Karakaya'dan derlenen atasözleri ve deyimlere geçilmiştir. İlk olarak atasözlerine yer verilmiştir. Alfabetik sırayla verilen atasözleri kısaca açıklanmış, ardından deyimlere geçilmiştir. Daha sonra alfabetik sırayla verilen deyimlerin açıklaması yapılmış ve deyimlerle ilgili örnek cümlelere yer verilmiştir. Böylelikle tespit edilen söz varlığı tanıklı hâle getirilmiştir. Söz varlığının tespitinin ardından atasözlerinin ve deyimlerin üzerinde çeşitli değerlendirmelerde bulunulmuştur. Sonuç bölümünde ise tespit edilen önemli unsurlara değinilmiştir. Çalışmada 22 atasözünün, 53 de deyimın kayıt altına alındığı vurgulanmıştır.

5. Öztürk, E. (2020). Tokat Ağzında Bazı Zarflarla Zarf Yapıcı Ek ve Edatlar, *BAİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 20/4, 955-969.

Çalışmada Tokat ili ağızlarında kullanılan zarflar, zarf yapıcı ek ve edatlar incelenmiş ve zarf-fiil ekleriyle yapılan zarfların yapısal özellikleri hakkında çeşitli bilgiler verilmiştir. Makalenin *Giriş* bölümünde Tokat hakkında kısaca açıklamalarda bulunulmuştur. Daha sonra Tokat ili ağızları ve bu ağız bölgesinin Türkiye Türkçesi ağızları içindeki yeri hakkında çeşitli bilgiler verilmiştir. Ardından bu alanda yapılan çalışmalara değinilmiştir. Giriş mahiyetindeki bilgilerden sonra çalışmanın asıl bölümü olan *Tokat Ağzındaki Zarflar ve Zarf Yapıcı Unsurlar* ele alınmıştır. Burada konu çeşitli başlıklar altında derlenmiş olan örneklerle detaylı olarak incelenmiştir. Tespit edilen veriler *Sonuç* kısmında değerlendirilmiştir.

D. Bildiriler

1. Akgül, A. (2012). Tokat Ağzının Anadolu Ağızlarındaki Yeri ve Tokat Ağzında Kullanılan Arapça-Farsça Kelimeler, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu* (GOP Üniversitesi, 1-3 Kasım 2012, Tokat), 337-352.

Bildiride Tokat ili ağızlarının Türkiye Türkçesi ağızları içerisindeki yeri ve Tokat ağzında kullanılan Arapça ve Farsça kelimeler üzerinde durulmuştur. Çalışmanın *Giriş* kısmında ağız

kavramından, Oğuzların Anadolu'ya yerleşmelerinden, ağızlar üzerinde yapılan çalışmalardan, ağız atlaslarından, ağızların tasnifinden (İgnos Kunos, Ahmet Caferoğlu, Tahsin Banguoğlu, Leylâ Karahan tasnifleri) ve Tokat ili ağızları üzerine yapılan çalışmalardan bahsedilmiştir. Daha sonra Ahmet Caferoğlu ve Necati Demir'in Tokat ağızı üzerine yapmış oldukları eserler taranmış ve bu eserlerde yer almayan 500 kadar Arapça ve Farsça kelime incelenmiştir. Burada tablo hâlinde verilen kelimelerin Tokat ağızındaki kullanımı, anlamı ve kendi dillerindeki kullanımı üç sütunda incelenmiştir. Söz varlığından hareketle elde edilen bulgular çalışmanın sonunda değerlendirilmiştir.

2. Çakmak, C. (2014). Tokat Ağızında Görülen Arkaik (Eski) Kelimeler Üzerine, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu*. (GOP Üniversitesi, 25-26 Eylül 2014, Tokat), 67-76.

Bildiride, Tokat ve yöresi ağızlarında kullanılan arkaik kelimeler incelenmiştir. Çalışmanın giriş kısmında arkaik ve arkaizm ile ilgili kavramlara yer verilmiş, araştırmacıların konu hakkındaki görüşlerine başvurulmuştur. Daha sonra Tokat ve yöresi ağızlarından tespit edilen söz varlığı incelenmiştir. Bu bölümde ele alınan kelimelerin Türkçenin tarihî seyri içerisindeki kullanımına değinilmiştir. Burada Eski Türkçe döneminden başlanarak Dîvânü Lugâti't-Türk, Tarama Sözlüğü ve Derleme Sözlüğü'ndeki şekilleri saptanmıştır. Bunun yanında söz varlığının değerlendirilmesi yapılırken yaşayan Türk lehçelerindeki durumları hakkında da bilgi verilmiştir. Çalışmanın sonucunda elde edilen bulgular değerlendirilmiş, Tokat ili ağızlarında arkaik unsurların yaygın olarak bulunduğu vurgulanmıştır.

3. Efe, K. (2019). Tokat Erbaa Göçmen Türk Ağızları ve Yerli Ağızla İlişkileri, *V. Uluslararası Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı*. (Çukurova Üniversitesi, 7-8 Kasım 2019, Adana), 335-348.

Bildiride Yunanistan'dan Türkiye'ye göç eden ve Tokat'ın Erbaa ilçesinin Demirtaş (İskili) ve Edikpınar köylerine yerleşmiş olan toplulukların ağız özellikleri ele alınmıştır. Çalışmanın *Giriş* bölümünde mübadele, mübadil, muhacir kavramları üzerinde durulmuş ve bunlarla ilgili açıklayıcı bilgilere yer verilmiştir. Daha sonra Demirtaş (İskili) ve Edikpınar köylerine göçmen olarak gelen toplulukların ağız özellikleri ele alınmış ve taşınmış oldukları bu özellikler maddeler hâlinde sıralanmıştır. Tespit edilen bu özellikler *Sonuç* bölümünde değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonunda yöreden derlenmiş metinlere ve bu metinlerde geçen standart dışı kullanılan kelimelerin yer aldığı kısa bir *Sözlük* bölümüne de yer verilmiştir.

4. Gülensoy, T. (1987). Tokat Ağızının Anadolu Ağızları İçindeki Yeri. Yayın: *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu Bildiriler*. Ankara: 251-260.

Bildirinin *Giriş* bölümünde Anadolu'da Oğuz yerleşimine dair çeşitli bilgilere yer verilmiştir. Özellikle onomastik verilerden yola çıkılarak Oğuzların yayılım alanları hakkında çeşitli açıklamalar yapılmıştır. Ardından Ahmet Caferoğlu'nun *Sivas ve Tokat İleri Ağızlarından Toplamalar* adlı eserinden hareketle Tokat ili hakkında çeşitli bilgiler aktarılmıştır. Bu bilgilerin ardından *Tokat Ağızının Fonetik Özellikleri* başlığı altında Caferoğlu'nun eserinden alınmış örneklere yer verilmiş ve konu detaylandırılmıştır. Burada çeşitli başlıklar altında Tokat yöresi ağızlarının ses bilgisel özellikleri ortaya konulmuştur.

5. Solmaz, A. O. (2014). Tokat Ağzı Sözcüklerinde Karaçay Türkçesinin Yeri, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu*. (GOP Üniversitesi, 25-26 Eylül 2014, Tokat), 269-284.

Bildiride Derleme Sözlüğü'nde yer alan Tokat yöresi Karaçay köyleri olan Çilehane ve Arpacıkaraçay köylerinden derlenmiş Karaçay Türkçesi kelimeleri tespit edilerek bu kelimelerin Karaçay Türkçesi sözlüğündeki yeri değerlendirilmiştir. Çalışmanın *Giriş* bölümünde ilk olarak Oğuzların Anadolu'ya yerleşmeleri ile ilgili kısaca bilgi verilmiş, daha sonra Kafkaslardan Anadolu'ya göç eden Karaçay Türklerinden bahsedilmiştir. Verilen bilgilere göre Anadolu'ya göç eden Karaçaylar genel olarak Eskişehir, Ankara, Tokat, Afyon, Sivas ve Kayseri illerine yerleşmişlerdir. Bu yerleşim yerlerinden ikisi Tokat'ın Almus ilçesine bağlı Çilehane Köyü ile Sulusaray ilçesine bağlı Arpacıkaraçay Köyü'dür. Çalışmada bu iki köyden derlenmiş olan Derleme Sözlüğü'ndeki kelimeler ile Karaçay Malkar Türkçesi Sözlüğü karşılaştırılarak incelenmiştir. Çalışmanın ikinci kısmında ise Derleme Sözlüğü'nde yer alıp Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü'nde yer almayan kelimeler incelenmiştir. Çalışmanın sonunda elde edilen bulgular sayısal verilerden de yararlanarak değerlendirilmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Tokat konumu gereği 6000 yıllık tarihi boyunca pek çok kültüre ev sahipliği yapmıştır. Ticaret ve kültür merkezi olarak önemli bir konumda olan Tokat, on dört devleti ve birçok beyliği içerisinde barındırmıştır. Bu nüfus hareketliliği ile benzer olarak yörenin ağız özellikleri çeşitlilik göstermekte ve söz varlığı açısından yöre ağız zengin veriler barındırmaktadır.

Tokat ili ağızları ile ilgili yapılan çalışmalar ele alındığında şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır: Tokat ili ağızlarını çeşitli açılardan ele alan üç kitap çalışması bulunmaktadır. Bu çalışmalardan ilki olan ve Ahmet Caferoğlu tarafından hazırlanan *Sivas ve Tokat İlleri Ağızlarından Toplamalar* adlı eser, tarihî değeri bulunan önemli bir yayındır. Bir diğer önemli çalışma ise Necati Demir'in *Tokat İli ve Yöresi Ağızları* adlı eseridir. Tokat ili ağızlarını bir bütün olarak ele alması bakımından eser dikkate değer bir çalışmadır. Son olarak Necati Güneş'in *Tokat Yöresel Kelimeler Sözlüğü* adlı eseri de söz varlığının kayıt altına alınması açısından önemli bir yayındır. Tez çalışmalarına bakıldığında Tokat ili ağızlarını inceleyen dört adet yüksek lisans çalışması yapıldığı görülür. Bu tez çalışmalarından üçü Tokat'ın ilçeleri (Turhal, Reşadiye ve Zile) üzerine gerçekleştirilmiştir. Bir diğer çalışmada ise Tokat yöresi söz varlığından hareketle Türkçe öğretiminde dikkat edilmesi gereken hususlar ele alınmıştır. Makale çalışmalarına bakıldığında yöre ağızıyla ilgili olarak hazırlanmış beş çalışmanın olduğu görülür. Bu çalışmalarda genellikle belli bir gramer konusu işlenmiş, kimi zaman ise söz varlığı tespiti çalışmaları yapılmıştır. Son olarak Tokat ili ağızları üzerine hazırlanmış beş adet bildiri bulunmaktadır. Bu bildirilerde de Tokat ağızındaki alıntı kelimeler, arkaik unsurlar, göçmen ağızları ve Tokat ağızının genel durumu irdelenmiştir.

Çalışmalara genel olarak bakıldığında Tokat yöresi ağızları ile ilgili çalışmaların yetersiz olduğu görülmektedir. Özellikle ilçeler üzerine yapılan çalışmalar sınırlı sayıdadır. Turhal, Reşadiye ve Zile ilçeleri hakkında çalışmalar yapılmış olmasına karşın Almus, Artova, Başçiftlik, Erbaa, Niksar, Pazar, Sulusaray, Yeşilyurt ile ilgili herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Her ne kadar kitap çalışmalarında bu ilçelere bağlı köylerden derlemeler yapılmış ve metinler alınmış olsa da bu veriler ilgili ağız bölgesini yansıtmaktan uzaktır. Bu sebeple Tokat iline bağlı çalışma yapılmamış olan bu sekiz ilçe ile ilgili

çalışmaların yapılması önem arz etmektedir. Ayrıca Tokat ili ağızlarını farklı açılardan ele alacak yeni çalışmalara da ihtiyaç vardır. Özellikle söz varlığı alanındaki çalışmalar oldukça yetersizdir. Başta teknolojik gelişmeler olmak üzere çeşitli sebeplerle ağızlar giderek standart Türkçeye yaklaşmaktadır. Bu bakımdan ağız verilerinin kayıt altına alınması, söz varlığının belgelenmesi süratle yapılması gereken çalışmaların başında gelmektedir. Bunun için Tokat yöresi ağız özelliklerini yansıtacak daha fazla çalışmaya ihtiyaç vardır.

Etik Kurul İzni

Bu çalışmada etik kurul izni gerekmemektedir.

Katkı Oranı Beyanı

Yazarlar makaleye eşit oranda katkı sağlamış olduklarını beyan eder.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale yazarları aralarında herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Alkaya, E. (2018). Gaziantep Ağzı ve Bu Ağızla İlgili Yapılan Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme. *Uluslararası Gaziantep Tarihi Sempozyumu*. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 23, 1361-1384.
- Asıl, E. (2021). Türkiye Türkçesi Ağızları Üzerine İl ve İlçeler Düzeyinde Yapılmış Lisansüstü Çalışmalar. *International Journal Of Filologia*. 6, 203-227.
- Buluç, S. (1942). Anadolu Ağızları Bibliyografyası. *Türkiyat Mecmuası*. C. VII-VIII/1, 327-333.
- Bulut, S. (2013). Türkiye Türkçesi Ağızları Üzerine Çalışma Yapılmayan İl ve İlçeler. *Turkish Studies*. 8/1, 1129-1149.
- Caferoğlu, A. (1994). *Sivas ve Tokat İlleri Ağızlarından Toplamalar*. (2. bs.), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Çıracı, K. (2019). Konya İli Ağızlarına Dair Bir Bibliyografya Denemesi. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*. 4/1, 176-201.
- Demir, N. (2006). *Tokat İli ve Yöresi Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük)*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Demirci, M. & Güzel M. (2016). Kahramanmaraş Ağızları Üzerine Yapılan Çalışmalar. *Route Education And Social Science Journal*. 8, 159-185.
- Derleme Sözlüğü. Türkiye'de Halk Ağızlarından I-VIII*. (2009). (3. bs). Ankara.
- Erdem, M. D. (2008). Anadolu Ağızlarında Görülen Birincil Ünlü Uzunlukları Üzerine. *Journal of Turkish Studies*. 3/3, 502-562.
- Erenbaş Pehlivan, S. (2023a). Anadolu Ağızları Üzerine Yapılan Çalışmaları Değerlendirme Denemesi I- (2000-2012). *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 11, 297-330.
- Erenbaş Pehlivan, S. (2023b). Anadolu Ağızları Üzerine Yapılan Çalışmaları Değerlendirme Denemesi II (2013-2023). *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 13, 989-1054.
- Erimer, K. (1971). Anadolu ve Rumeli Ağızları Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*. 18, 211-236.
- Görgeç, C. (2023). Antalya Ağızları Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi. *The Journal of Turkic Language and Literature Surveys (TULLIS)*. 8/3, 156-174.
- Gülensoy, T. (1981). *Anadolu ve Rumeli Ağızları Bibliyografyası*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Gülensoy, T. & Alkaya, E. (2003). *Türkiye Türkçesi Ağızları Bibliyografyası*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gülensoy, T. ve Alkaya, E. (2011). *Türkiye Türkçesi Ağızları Bibliyografyası*. Ankara: Akçağ Yayınları.

- Güler, M. (2012). Türkiye'deki İl ve İlçe Ağızları Üzerine Yapılan Lisansüstü Çalışmalarla İlgili Genel Bir Değerlendirme. *Turkish Studies*. 7/4, 1835-1861.
- Karahan, L. (2011). *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kartallıoğlu, Y. (2008). Bolu Ağızı Üzerine Yapılan Çalışmalar. (Ed. Ekrem Arıkoğlu). *Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun Armağanı*. Akçağ Yayınları, 380-385.
- Korkmaz, Z. (1996). Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu ve Anadolu Ağızları. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*. C. I, 530, 262-267.
- Korkmaz, Z. (1995). Batı Anadolu Ağızlarında Aslı Ünlü Uzunlukları Hakkında. *Türk Dili Üzerine Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, C. II, Ankara: TDK Yayınları.
- Özkan, N. (1996). Kayseri ve Yöresi Ağızları Üzerine Yapılan Çalışmalara Bir Bakış. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 7, 265-278.
- Özsoy, Y. (2019). Türkiye'de Ağız Araştırmaları Alanındaki Lisansüstü Tezlerin Bibliyografyası Üzerine Bir Deneme: (1985-2018). *Oğuz Türkçesi Araştırmaları Dergisi*. 1, 173-207.
- Tekin, T. (1975). *Ana Türkçede Aslı Uzun Ünlüler*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

